

emotive, dar. într-un anumit sens, și superstițiile existente. De-a lungul secolelor, venerația moaștelor, fiind o realitate necesară și pregnantă a psihologiei religioase a poporului, exprimă neliniștea maselor, a domnitorului și a boierimii pentru destinele țării. Viața și faptele miraculoase ale sfinților cultivă la credincioși necesitatea de a se apropia fizic de ei și, mai ales, de a se atinge de lucrurile care le-au aparținut sau de moaștele lor.

Cultul și prezența moaștelor la creștinii ortodocși generează cu necesitate diverse procesiuni, practici și pelerinaje menite să aprofundeze credința și, concomitent, să contribuie la un destin mai bun al oamenilor, la asigurarea securității și a stabilității politice a țării lor. Prezența moaștelor „insuflă” oamenilor încredere și optimism în viață prin comuniunea cu cele sfinte.

Bibliografie

1. Constantinescu, Florin. O istorie sinceră a românilor. București, 2011. 586 p.
2. Letopisețul Țării Moldovei. Chișinău: Hyperion, 1990. 636 p.
3. Ștefanescu, Marin. Filosofia românească. București: Historia, 2008. 466 p.
4. Vornicescu, Nestor. Desăvârșirea unității noastre naționale – fundament al unității bisericii străbune. Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei, 1988. 666 p.

SOLUȚII SIMPLE LA PROBLEME COMPLEXE. INTERDISCIPLINARITATE ȘI RAȚIONALITATE ÎN DREPT

Rodica Ciobanu, dr. în filos., conf. univ.
Universitatea de Stat din Moldova

SIMPLY SOLUTIONS TO COMPLEX PROBLEMS. INTERDISCIPLINARITY AND RATIONALITY IN RIGHT

The contemporary society places the human being in front of many challenges. One of the biggest challenges is the reality itself. The contemporary world struggles between order and chaos. It is the current reality that has imposed, on equal terms, the involvement of a knowledgeable subject, regardless of concerns, status, studies, wealth, etc. into a competition for survival. Thus, in order to explain the social realities and solve the problems are involved the

decision-makers, scientific communities, ordinary people, which are desperately trying to identify valid solutions or tools for their existence struggle. Under such conditions, the critical approach towards the human performance, intellectual resources, educational standards, and ultimate rationality of human action are inevitable.

Societatea contemporană este cea care a plasat omul în față multor provocări. Una dintre cele mai mari provocări fiind însuși realitatea. Lumea contemporană se zbate între ordine și haos. Realitatea este cea care a impus în egală măsură implicarea subiectului cunoscător, indiferent de preocupări, statut, studii, avere etc., în condiții de egalitate, în cursa contra cronometru a supraviețuirii. Astfel, în direcția explicării realităților sociale, soluționării problemelor sunt orientați factorii de decizie, comunitățile științifice, oamenii simpli, încercând cu disperare să identifice soluții sau instrumente valabile în lupta pentru existență. În atare condiții, abordarea critică a prestației umane, a resursei intelectuale, a standartelor educaționale, într-un final a raționalității acțiunii umane sunt inevitabile, dar și favorabile

Vom demara cu opinia lui B. Nicolescu expusă în *Ce este realitatea*, unde sunt identificate două momente cheie care, după cum consideră autorul, trebuie să schimbe în profunzime viziunea noastră asupra realității: unul se referă la tripla revoluție din secolul al XX-lea – revoluția cuantica, revoluția biologică și revoluția informatică; altul, este evenimentul din 11 septembrie 2001, care a distrus credința dominantă a modernității precum că trăim într-o lume rațională, deterministă și mecanicistă, destinată unui progres nelimitat. „...E aproape miraculos că specia umană mai există, ... „realitatea” este unul din cele mai degradate din toate limbile pământului. Noi toți credem că știm ce este realitatea, dar, dacă suntem întrebați, descoperim că există tot atâtea accepțiuni ale acestui cuvânt câți locuitori pe pământ. Prin urmare, nu e surprinzător că atâtea conflicte agită mereu indivizi și popoare” [1,p.7].

Odată ce contemporanietate este în căutarea de soluții conflictelor, asigurarea ordinii și echilibrului social etc. inevitabilă este revenirea la domenii de tip normativ ce și-au asumat în calitate de scop major asigurarea și respectare unor norme și valori în jurul cărora s-a organizat și construit societatea umană, dar care la moment se dovedesc ineficiente. Diferite teorii despre organizarea socială, scot în evidență faptul că fie fiind, fie devenind din necesitate o ființă socială, omul se încadrează în diverse tipuri de rapor-

turi reglementate prin intermediul normelor morale și de drept. Implicit dreptul este domeniu, prin excelență uman, și care nu poate exista altfel decât prin manifestări ale acțiunii rațional-umane, ce reprezintă expresia relației dintre gândirea acestuia și exteriorizarea ei prin diverse forme ale gândirii logice. Din acest context, putem deduce relația dintre gândirea juridică și limbajul juridic, în calitate de expresie materială a gândirii. Încă grecii antici apreciau importanța gândirii, exteriorizată prin limbaj, pentru practica socială. Obligația cetățeanului atenian de a cunoaște legile statului și oratoria au contribuit la dezvoltarea din punct de vedere teoretic, dar și practic a legăturii între logică, retorică și drept. În consecință, posibilitatea de cooperare e dictată de posibilitatea de comunicare, asigurată de recunoașterea și la nivel formal a existenței unei limbi, în calitate de mijloc general utilizat în cadrul relațiilor sociale, între membrii societății în cauză. Deci, indiferent de sistemul de drept, de forma organizare există prezențe obligatorii (gândire, vorbire, norme) pentru existență, cooperare și buna funcționare a statului. Unde, la care capitol din relația cauzală rațiune, limbaj, acțiune, realitate este lacuna?

Particularizând, indicăm că pentru elaborarea, dar și pentru punerea în aplicare a prescripțiilor normative devine importantă capacitatea omului de a-și formula și fundamenta opiniile, deciziile și pozițiile. Fundamentarea/argumentarea fiind instrumentul general admis pentru a convinge pe altul despre un lucru just, adică pentru a realiza, prin intermediul limbajului, trecerea unor convingeri de la subiect la auditoriu, în scopul formării unor opinii „cenzurabile juridic”, zice I. Dobrinescu [5, p.53].

În consecință, așa cum conform tradiției Logicii de la Port-Royal, logica este „arta de a gândi”, exact în aceeași măsură pentru domeniile cu caracter normativ, precum este dreptul, gândirea este prioritară. Revenind la relația cauzală rațiune, limbaj, acțiune, realitate vom înainta ipoteza unității acestora în conținutul realității sociale complexe, și necesității formulării unui tip specific de raționalitate.

Căutarea soluțiilor la diversele probleme ale societății contemporane, au dus la faptul că în general mulți „pun sub semnul întrebării raționalismul ca doctrină, depinde în cea mai mare măsură de înțelesul acordat termenului plurivoc (polisemic sau echivoc) raționalitate, care îmbină cel puțin două componente majore: – agentul este considerat rațional în gândire, dacă are capacitatea de a respecta normele raționamentului corect; – agentul este

considerat rațional în acțiune, dacă are capacitatea să-și maximizeze utilitățile proprii” [3, p.26].

Contactul nostru cu prevederile legale are loc prin intermediul cuvântului scris sau vorbit, înaintea căruia ne întrebăm „Ce a vrut să spună?” dincolo de analiza gramaticală a unui text juridic, se profilează analiza logică a ideilor consemnate [11, p.23.]. Același autor continuând, într-un alt context, cu afirmația că: „În cugetul nostru sau, adresativ, iar fără această întrupare (în formă de limbaj), gândirea nu are cum să fie în ordinea umanului...limbajul întrupează gândirea. Limbajul are dublă ipostază de exteriorizare a gândirii și de transmitere a normelor, de apreciere a faptelor Limbajul este cel care organizează întâlnirea și unitate elementelor: rațiunea în rezultatul aprecierilor făcute asupra realităților se exteriorizează în limbaj, limbajul transmite și valorifică prin interpretări conținutul normativ al existenței sociale, limbajul generalizează asupra realităților și oferă aprecieri etc. Dreptul este de fapt o profesie a cuvintelor, limbajul fiind vehiculul prin intermediul căruia sunt transmise normele. Încă de la Montesquieu legăturile dintre drept și limbaj au reținut în mod constant atenția juriștilor și această preocupare a continuat până în ziua de azi, când lingvistica, semiotica și hermeneutica limbajului au dat naștere unor opere notabile în domeniu [10]. Astfel, altfel decât prin relaționare atât din perspectiva elementelor interne, precum și cu cele externe nu poate fi valorificat domeniul. Problematika complexității dreptului și a necesității tratării acestuia prin relaționare pe intern și cu alte domenii, în exterior, nu este un subiect de absolută noutate. Într-un caz, istoria gândirii juridice ne oferă repere în abordarea dreptului în calitate de sistem social normativ, și model ce reflectă realități sociale concrete, motiv pentru care este necesară abordarea acestuia prin corelații și dependențe. În altul, recursul la gândirea filosofică, politică și juridică, care cuprinde o îndelungată și bogată tradiție de cercetare, facilitează identificarea unor dimensiuni noi în teoria și practica juridică actuală. Gaidenco P.P [13] afirmă că știința contemporană este limitată în instrumente interne cognitive și reglatorii (obiectivitate, fundamentarea, sistemicitatea, probarea siguranța etc), din acest motiv este necesară includerea într-o perspectivă unitară, integră a întregului complex cultural, axiologic, și umanitar al societății. 1.Știința contemporană este caracterizată de necesitatea unor abordări de tip integrativ, care implică cercetarea dinamicii proceselor sociale și a cunoașterii științifice, identificarea me-

canismelor sintezelor de tip inter și transdisciplinar orientat spre cercetarea omului și societății în care acesta trăiește. Astfel, se profilează un nou tip de raționalitate (deschisă) necesităților umane concrete. Pentru valorificarea acestui tip de raționalitate pe terenul normativității sociale, în vederea aplicării acesteia la soluționarea problemelor cotidiene și ca instrument de echilibru vom deschide unele paranteze referitoare la ceea ce se numește raționalitate și care sunt avantajele acesteia pentru știința și practica socială.

În general, raționalitatea științifică contemporană pune în centrul atenției cercetarea sistemelor complexe. Acest lucru a fost determinat de faptul că în procesul cercetărilor disciplinare apar unele concepte netradiționale pentru cunoașterea științifică, cum ar fi ideia de dezvoltare, progres, ireversibilitate, întâmplare, imprevizibilitate etc. Dacă știință neclasică a priorizat relația subiect obiect, încadrând subiectul în structura acțiunii sociale și a celei de cunoaștere, optând pentru imposibilitatea excluderii acțiunii din procesul de cunoaștere, atunci cea de tip post neclasic stabilește relația dintre cunoștințele despre obiect cu mijloacele utilizate și cu structurile valorice. Prin această relaționare, determinăm necesitate adecvării instrumentelor utilizate la realitățile complexe aflate în schimbare. În vederea realizării acestei adecvări, o primă etapă ar fi contextualizare și compresensiunea formelor de raționalitate, dat fiind faptul că termenul raționalitate este unul dintre termenii cu care se operează în prezent în marea majoritate a domeniilor de activitate. Totodată, în concordanță cu acest termen au fost făcute anumite specificări, vorbindu-se despre mai multe tipuri de raționalitate: analitică, instrumentală, procedurală, normativă, barocă etc. În literatură întâlnim mai multe formulări explicative asupra noțiunii raționalitate. G.G. Constandache, făcând trimitere la L.J. Cohen, scoate în evidență următoarele explicații aduse raționalității:

- Într-un sens prioritar, raționalitatea este apreciată drept conformitatea cu legile logicii deductive.
- Un al doilea sens privilegiat al raționalității constă în corectitudinea calculului matematice. Dar cerința raționamentului matematic, numită și „deductiv”, nu poate reprezenta forma arhetipală pentru orice raționament.
- Al treilea sens cognitiv al raționalității reprezintă corectitudinea ce depinde numai de înțelesul cuvintelor.
- Un al patrulea sens al raționalității apare în inducțiile amplificatoare

conforme criteriilor adecvate. De pildă, în cazul inferențelor ce transformă datele experienței într-o teorie generală, explicativă, se face apel și la testarea ipotezelor în contextul unei varietăți relevante de condiții controlate.

- Al cincelea sens al raționalității este prezent în evaluările corecte ale probabilităților matematice.

- Al șaselea sens al raționalității apare legat de inferențele permise în cadrul generalizărilor factuale.

- Un al șaptelea sens al raționalității are în vedere mai curând practica, decât cogniția, cum era cazul în primele șase sensuri deja menționate. Este vorba de raționalitatea prezentă în acțiunile ce conduc la atingerea scopurilor sau intereselor agentului (acțiuni tehnice sau mijlocitoare).

- Al optulea sens al raționalității se raportează tot la practică, dar are în vedere prioritar alegerea scopurilor, respectiv a valorilor, deci nu alegerea mijloacelor pentru atingerea altor scopuri. Cel din urmă înțeles al raționalității din lista propusă de L.J. Cohen se raportează la practică, dar este legat mai curând de comunicarea lingvistică, decât de acțiune sau decizie. În această direcție să menționăm contribuția lui Paul Grice (1979) care face încercarea de depășire a logicii tradiționale pentru a capta limbajul natural utilizând principiul de cooperare. Acestui principiu ar trebui să i se supună vorbitorii, în sensul că fiecare trebuie să asigure interlocutorului elementele necesare înțelegerii enunțurilor produse. La fel este cazul de menționat contribuția din cadrul pragmaticii a lui D. Sperber și D. Wilson (1989). În acest caz teoria se bazează pe un principiu al pertinentei, conform căruia fiecare enunț presupune o relevanță optimală, funcție de efortul depus pentru interpretarea enunțului și de efectele produse prin enunț în contextul la care se raportează interpretarea.

Generalizând indicăm, că conceptul de raționalitate este unul complex care nu poate funcționa (nu are sens) decât în anumite spații conceptuale, în prezența unor premise paradigmatiche specifice. Toți empiriștii, urmașii lui David Hume limitează considerabil orizontul raționalității, permițând rațiunii să caracterizeze gândirea matematică și logică, dar nu se situează la baza proceselor empirice de formare a opiniei sau să aibă un anumit rol în judecățile practice, în special în cadrul diverselor forme de deliberare. Gilles-Gaston Granger menționa, că departe de a fi o formă definitiv elaborată, rațiunea „constituie în fiecare epocă o figură de echilibru provizoriu a imaginației creatoare”. A. Marga [9] în lucrarea Raționalitate, co-

municare, argumentare, indică faptul că în ultima perioadă cele mai multe discuții se duc în jurul problemei raționalității cunoștințelor, acțiunilor și obiectivărilor lor. Pentru a găsi explicațiile adecvate, este necesar de a utiliza mai multe modalități, zice A. Marga: descriptivă, normativă, deductivă. Aprecierea unui demers ca fiind rațional înseamnă a considera că acesta are înțeles, este coerent, este adecvat, respectiv necesar sau potrivit unui scop asumat. În opinia lui A. Marga, raționalitatea este atribut al prestațiilor umane; vorbim cu sens de raționalitate în cazul cunoștințelor și acțiunilor, și al obiectivărilor lor (sisteme de cunoștințe, sisteme sociale), precum și acțiunea umană conformă normelor de diferită natură.

În Raționalitatea și limbajul acțiunilor se indică că „raționalitatea, ca aptitudine a agenților umani, este totodată și proprietate a acțiunilor, respectiv a limbajelor, întrucât acestea satisfac anumite criterii”. Totodată se consideră că se poate vorbi despre mai multe tipuri de raționare sau de raționalitate în dependentță de domeniu, respectiv prin raportare la anumite discipline. Conceptul de raționalitate este asociat, în general, cu acele sisteme teoretice care sunt orientate către individ, către acțiunile și deciziile acestuia. În concordanță cu acest mod de înțelegere, raționalitatea are sens numai în măsura în care este asociată cu individul care acționează, intenționează, deliberează. Pe de altă parte, pare dificil de separat acțiunea individuală de orice formă de raționalitate. Astfel, raționalitatea reprezintă unul dintre conceptele centrale în abordarea comportamentelor și interacțiunilor umane. În literatură raționalitatea este abordată fie ca instrument metodologic, fie ca premisă și problemă ontologică. Această separație este posibilă numai în situațiile în care, a discuta despre raționalitatea indivizilor, este considerat fie metodologic inutilă, fie inadecvat ontologic, zice G. G. Costandache [4].

În acest context, indicăm că în cadrul științei juridice raționalitatea poate și trebuie valorificată în cel puțin două direcții: una, în calitate de atribut al individului; alta în calitate de instrument metodologic. Tratarea în calitate de atribut al individului, duce la sursele existențiale ale societății umane. În cadrul acestui mod de abordare problema fundamentală este cea a determinării criteriilor după care se poate stabili dacă o acțiune, decizie este rațională sau irațională. Și în cadrul acestui mod de abordare pot fi identificate două direcții distincte de analiză și aplicare:

- analize care suprapun, cel puțin parțial, raționalitatea cu logica, inteli-

gența, educația;

- analize ce au ca scop identificarea unor criterii universale și obiective pentru a delimita acțiunile raționale de cele iraționale.

Valorificarea raționalității în calitate de instrument metodologic, pe de o parte, nu se fac asumții cu privire la raționalitatea efectivă a indivizilor, ci se explorează utilitatea explicativă/metodologică a conceptului, pe de altă parte se recomandă conceperea raționalității ca instrument cu cea mai mare putere explicativă a unui fenomen și pornirea de la premisa că indivizii sunt în primul rând raționali. Teoriile explicative asupra raționalității ce se înscriu în această perspectivă au tendința de a explica cât mai mult cu puțință, folosind instrumentul raționalității. Variațiile în aplicarea conceptului de raționalitate în cadrul acestui grupaj sunt determinate de raportul optim dintre o conceptualizare cât mai simplă, îngustă, aplicabilă a raționalității și puterea explicativă cât mai crescută, dată de volumul fenomenelor care pot fi valorificate și elucidate.

În acest sens, J. Coleman (1990) este cel care consideră, în modul cel mai „utilitarist”, că individul trebuie tratat ca rațional, ca maximizator de satisfacție (utilitate). Ludwig von Mises (1944), din punct de vedere praxeologic, consideră că pentru o știință a acțiunii umane, raționalitatea acțiunilor nu ar trebui să se pună în măsura în care ea este rezultatul unor evaluări. Evaluarea și calificarea unei acțiuni ca fiind rațională sau irațională nu face obiectul unei științe obiective și neutre preocupată de stabilirea unor legi apriori ale acțiunii indivizilor. Știința acțiunii nu trebuie să evalueze obiectivele pe care și le propun oamenii și nici mijloacele pe care și le aleg pentru a le atinge.

Un mod de abordare asemănător al raționalității este dezvoltat de epistemologul Karl Popper [12] care susține că raționalitatea este singurul principiu valid care poate anima modelele noastre explicative. El nu se supune principiului falsificabilității deoarece este fals din start. Argumentarea lui K. Popper parcurge în esență următoarele puncte: - Explicația și înțelegerea în științele sociale se realizează numai cu ajutorul analizei situaționale. Se urmărește elaborarea unor modele de situații sociale tipice; - Pentru a anima aceste modele avem nevoie de supoziția că persoanele acționează, în mod adecvat situației sau cum se cuvine. Acesta este principiul raționalității. Acest principiu nu are nimic de a face cu aserțiunile empirice sau psihologice asupra raționalității; - Acest principiu nu are rol de teorie sau

ipoteză. Acest principiu este esențialmente fals deoarece este o simplificare, o aproximare a realității.; - În orice explicație avem un model situațional și un principiu al raționalității care îl animă. Dacă explicația eșuează recomandarea este ca vinovat să fie făcut modelul și nu principiu care îl animă. Este mult mai interesant și instructiv să perfectăm modelele situaționale prin încercări și erori decât să încercăm să perfectăm capacitatea noastră de a acționa adecvat și de înțelege ce este adecvat. Asta mai ales în măsura în care principiu al raționalității deși este fals, el aproximează destul de bine adevărul. Folosirea oricărui alt principiu nu face decât sădea oricărui model un caracter arbitrar. Fiecare acționează adecvat în temeiul situației, cunoștințelor pe care le are.

Dacă în concepția lui David Hume raționalitatea nu presupune decât respectul regulilor din cadrul logicii (deductive), matematice și semantică, astăzi, chiar utilizarea acestor reguli în științele cognitive evidențiază aspecte specifice. Astfel, raționalitatea poate fi raportată tuturor domeniilor, doar că în dependență de domeniul în care este abordată raționalitatea, vor fi scoase în evidență generalizări specifice domeniului dat.

În consecință, conform acestor explicații deducem că raționalitatea este facultatea de a raționa și acționa a individului. Pornind de la sistematizarea explicațiilor asupra raționalității (L. JonathanCohen) și de la rolurile facultății de a raționa poate fi legitimată și îndreptățită prezența raționalității în domeniul dreptului, care ar putea fi utilă în următoarele direcții:

- Identificarea conformității dintre gândire, acțiune, faptă
- Identificarea conformității dintre legile logicii, legile dreptului și cele morale
- Corectitudinea delimitărilor și aplicării instrumentelor conceptuale
- Determinarea mecanismelor de creștere a respectului față de norme și valorile sociale
- Educarea capacității de evaluare obiectivă și imparțială a acțiunilor proprii și a celorlați
- Valorificarea generalizărilor obiective asupra realităților
- Alegerea mijloacelor eficiente (acțiuni favorabile atingerii scopurilor, intereselor societății umane).
- Raportarea scopurilor la normele morale și interesele generale
- Determinarea conținuturilor normative în dependență de relevanța și necesitatea socială în vederea asigurării ordinii sociale.

- Creșterea gradului de eficiență și aplicare practică a cadrului normativ etc.

Așadar, raționalitatea îmbracă diferite forme, este unul dintre multe modele de acțiune și analiza care ar putea fi utilizat în știința contemporană și practica socială, orientat spre ridicarea performanței gândirii, simplificarea înțelegerii, conștientizarea consecințelor și responsabilizarea acțiunii, creând punți, legături între diversități, interese, aspirații. Creând unitatea, valorificând cele două dimensiuni (teoretică și aplicativă), oferind instrumente capabile de a de a apropia rațiunea, limbajul, acțiunea și realitatea, precum și generând abordări de tip integrat.

Bibliografie

1. Basarab Nicolescu. Ce este realitatea. Iași: Editura Junimea, 2009. 276 p.
2. Calvin O. Schrag. Resursele raționalității. București: Editura Științifică, 1999.
3. Costandache G. Pentru o teorie a raționalității. În: Noema, V.II, Nr.1., 2002. În: <http://noema.crist.ro/> (accesat: 9.09.2018).
4. Costandache G. Raționalitate, Limbaj, Decizie. București: Editura Științifică și tehnică, 1994.
5. Dobrinescu I. Introducere în logica juridică. București: Lumina Lex, 1996. 271 p.
6. Habermas J. Conștiință morală și acțiune comunicativă. București: Editura All, 2000. 184 p.
7. Kant I. Critica rațiunii pure. București: Editura IRI, 1998. 610 p.
8. Lohisse J. Comunicarea. De la transmiterea mecanică la interacțiune. Iași: Editura Polirom, 2002.
9. Marga A. Raționalitate, comunicare, argumentare. Cluj-Napoca: Editura Grinta, 2009.
10. Mateuț Gh., Mihăilă Ar. Logica juridică. București: Lumina Lex, 1998.
11. Mihai Gh. Introducere pentru o logică juridică. Piatra Neamț, 1991.
12. Nemessek Ș. Raționalitatea științifică popperiana. Hunedoara: Editura Realitatea românească, 2010. 244 p.
13. Гайденок П.П. Научная рациональность и философский разум. - М.: Прогресс-Традиция, 2003. 528 с.